

JEGYZETEK

0. Előzetes megjegyzések

- 1 Dante ALIGHIERI, *Isteni színhjáték*, ford. BABITS Mihály, Európa, Budapest, 1971, *Paradicsom* XXII, 112–114. – *A ford.*
- 2 Ingeborg BACHMANN, *An die Sonne* = UÓ., *Anrufung des großen Bären*, Piper, München, 1956, 70. – *A ford.*
- 3 „Il sole non vide mai nessuna ombra.” Leonardo DA VINCI, *Codex atlanticus* (1480–1518), 300r b.
- 4 Horst BREDEKAMP, *Mellőzött hagyomány?* ford. WESSELY Anna, Buksz, 15., 2003/3., 254 sk. – *A ford.*
- 5 Friedrich NIETZSCHE, *Ueber die Zukunft unserer Bildungsanstalten* = UÓ., *Sämtliche Werke*, I., szerk. Giorgio COLLI – Mazzino MONTINARI, de Gruyter, Berlin – New York, 1980, 739 sk.
- 6 Vö. Walter J. ONG, *Orality and Literacy*, Methuen, London – New York, 1982. – *A ford.*
- 7 *Computer Aided Design*, azaz számítógéppel támogatott tervezés, illetve számítógéppel támogatott gyártás. – *A ford.*
- 8 Vö. Ernst SCHMIEDERER, *Alle Macht geht vom Bild aus* = *Information. Macht. Krieg. Ars Electronica 1998*, szerk. Gerfried STOCKER – Christine SCHÖPF, Springer, New York – Wien, 1998, 230–239.

1. Elméleti előfeltevések

- 9 Arthur KROKER, *Technology and the Canadian Mind*, New World Perspectives, Montreal, 1984.
- 10 Sigmund FREUD, *Rossz közérzet a kultúrában*, ford. LINCZÉNYI Adorján = UÓ., *Esszék*, Gondolat, Budapest, 1982, 355.
- 11 Marshall MCLUHAN, *Understanding Media*, McGraw-Hill, London – New York – Toronto, 1964, 80.
- 12 „A médium az üzenet”, vö. MCLUHAN, *I. m.*, 28., illetve „A médium a masszázs”, vö. Marshall MCLUHAN – Quentin FIORE, *The Medium is the Massage*, Bentham Books – Random House, New York, 1967, 26–41. Ez utóbbi abban az értelemben, ahogyan a média „meggyúrja”, azaz ma-

- nipulálja a közönségét. A „médiium tartalma egy másik médiium” formulához lásd az *Understanding Media* második kiadásához írt előszót („Introduction to the Second Edition”, ix). – *A ford.*
- 13 Werner FAULSTICH, *Einleitung = Kritische Stichworte zur Medienwissenschaft*, szerk. UÓ., Fink, München, 1979, 15.
- 14 Vö. Thorsten LORENZ, *Wissen ist Medium*, Fink, München, 1988. A cím jelentése magyarul: „A tudás: médiium”. – *A ford.*
- 15 Max HORKHEIMER – Theodor W. ADORNO, *A felvilágosodás dialektikája*, ford. BAYER József, Gondolat – Atlantisz, Budapest, 1990, 147–200. (*A kultúraipar című fejezet.*) – *A ford.*
- 16 Carl SCHMITT, *Theorie des Partisanen*, Duncker und Humblot, Berlin, 1963, 87. – *A ford.*
- 17 Friedrich NIETZSCHE, *Túl jön és rosszon*, ford. TATÁR György, Ikon, Budapest, 1995, 50. A fordítást módosítottam. Kiemelés az eredetiben. – *A ford.*
- 18 Thomas PYNCHON, *Gravity's Rainbow*, The Viking Press, New York, 1973, 527. (Kiemelés az eredetiben.)
- 19 Arnolt BRONNEN, *Film und Leben Barbara La Marr*, Rowohlt, Berlin, 1928. – *A ford.*
- 20 Jacques LACAN, *Le Séminaire. Livre XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychoanalyse*, Seuil, Paris, 1973, 118.
- 21 Gottfried BENN, *Gehirne = UÓ., Sämtliche Werke*, III/1., szerk. Gerhard SCHUSTER, Klett-Cotta, Stuttgart, 1987, 29. – *A ford.*
- 22 Hans BLUMENBERG, *Einleitung = UÓ., Sidereus nuncius*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1965, 72 skk. – *A ford.*
- 23 Jacques LACAN, *A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója*, ford. ERDÉLYI Ildikó és FÜZESSÉRY Éva, Thalassa, 4., 1993/2., 7 skk.
- 24 Jacques LACAN, *Des nos antécédents = UÓ., Écrits*, Seuil, Paris, 1966, 70 sk.
- 25 Rudolf ARNHEIM, *Systematik der frühen kinematographischen Erfindungen = UÓ., Kritiken und Aufsätze zum Film*, szerk. Helmut DIEDERICHS, Hanser, München–Wien, 1977, 27.
- 26 Oliver Wendell HOLMES, *Das Stereoskop und der Stereograph (Részletek) = Theorie der Photographie*, I., szerk. Wolfgang KEMP, Schirmer-Moser, München, 1980, 119. A szerző Bernd BUSCH *Belichtete Welt* című könyvéből idézi a részletet (Fischer, Frankfurt am Main, 1995, 28), aki Kemp szöveggyűjteményéből veszi az idézetet. A tanulmány eredetileg az Atlantic Monthlyban jelent meg (3 [1859], 738–748). – *A ford.*

- 27 Claude Eastwood SHANNON – Warren WEAVER, *A kommunikáció matematikai elmélete*, ford. TOMPA Ferenc, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, 1986.
- 28 Mind az angol eredetiben, mind a német fordításban a *Signal* szó szerepel, amelyet Kittler a szellemtudományok mindig valamiféle *jelentést* vagy *értelmet* implikáló jelfogalmával (angolul *Sign*, németül *Zeichen*) szemben az értelem nélküli, mindenféle értelmező eljárást megelőző adatátvitel fogalmaként vezet be. – *A ford.*

2. Képzőművészeti technikák

- 29 Kittler az aura fogalmának meghatározására utal: „Die Aura ist Erscheinung einer Ferne, so nah das sein mag, was sie hervorruft.” (Az aura egy távolság megjelenése, akármilyen közel legyen is az, ami előhívja.) Walter BENJAMIN, *Gesammelte Schriften*, V. 1/2. k., Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1982, M16 a, 4 – *A ford.*
- 30 Kittler Zglinicki könyvének eredeti címe játszik rá, amely magyarul annyit tesz: „A film útja”. Vö. Friedrich von ZGLINICKI, *Der Weg des Films*, I., Olms, Hildesheim, 1979². – *A ford.*
- 31 *Uo.*, 12.
- 32 Vö. Pierre KLOSSOWSKI, *Le Bain de Diane*, Pauvert, Paris, 1956. – *A ford.*
- 33 BUSCH, *I. m.*, 90. Busch Gottfried BOEHM, *Studien zur Perspektivität* (Winter, Heidelberg, 1969, 32) című könyvére hivatkozik, aki viszont Emil DU BOIS-REYMOND-t (*Naturwissenschaft und bildende Kunst*, Veit, Leipzig, 1891, 30) idézi. A Kittler által Reymond-nak tulajdonított megfogalmazás ebben a formában azonban Boehmtől származik: „E. Du Bois-Reymond így fogalmaz: a reneszánszban ettől fogva »mind a művészek, mind a fizikusok szeme előtt eszményi, ám a klórezüst felfedezése óta immár nem teljesen elérhetetlen célként állandóan az lebegett«, hogy hagyják, hogy a természet úgymond önmagát képezze le.” – *A ford.*
- 34 Samuel Y. EDGERTON, *The Renaissance Rediscovery of Linear Perspective*, Basic Books, New York, 1975, 68.
- 35 Johann Wolfgang von GOETHE, *Zur Farbenlehre = Goethes Werke*, Hamburger Ausgabe, XIII., Beck, München, 1975, 324. Nyersfordításban: „Ha nem volna a szem napszerű, / hogyan pillanthatnánk meg a fényt?” – *A ford.*

- 36 Vö. Gérard SIMON, *Der Blick, das Sein und die Erscheinung in der antiken Optik*, Fink, München, 1992. – *A ford.*
- 37 Vö. Brian ROTMAN, *Signifying Nothing*, Macmillan Press, Houndmills – Basingstoke – London, 1987. – *A ford.*
- 38 Vö. ARISTOTELES, *Problemata physica*, ford. Hellmut FLASHAR, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1975². – *A ford.*
- 39 Vö. Anton von BRAUNMÜHL, *Vorlesungen über die Geschichte der Trigonometrie*, I., h. n., 1900, 120.
- 40 Vö. Samuel Y. EDGERTON, *The Heritage of Giotto's Geometry*, Cornell UP, Ithaca–London, 1991, 88, 1. jegyzet.
- 41 Idézi Eugenio BATTISTI, *Filippo Brunelleschi*, Belser, Stuttgart–Zürich, 1979, 103. – *Bartal Mária fordítása.*
- 42 Vö. Hans BELTING, *Kép és kultusz*, ford. SAJÓ Tamás – SCHULCZ Katalin, Budapest, Balassi, 2000. – *A ford.*
- 43 EDGERTON, *I. m.*, 44.
- 44 BUSCH, *I. m.*, 65.
- 45 Vö. Josef Maria EDER, *Ausführliches Handbuch der Photographie*, I., Knapp, Halle, 1905³, 29.
- 46 Paul VIRILIO, *Guerre et Cinéma*, I., Cahiers du cinéma, Paris, 1984, 100.
- 47 Albrecht DÜRER, *Etliche Underricht zur Befestigung der Stett, Schloß und Flecken*, Hieronymus Andreae, Nürnberg, 1527. Vö. Albrecht DÜRER, *A festészetről és a szépségről*, ford. HARMATHNÉ SZILÁGYI Anna, Corvina, Budapest, 1982, 251–263 (részletek). – *A ford.*
- 48 LACAN, *Le Séminaire*, 1973, 79 skk. – *A ford.*
- 49 *Uo.*, 139 skk. – *A ford.*
- 50 BUSCH, *I. m.*, 402, 106. jegyzet.
- 51 Giorgio VASARI, *Leben der ausgezeichnetsten Maler, Bildhauer und Baumeister von Cimabue bis zum Jahre 1567*, II/1., Werner'sche Verlagsgesellschaft, Darmstadt, 1983, 347, 9. jegyzet.
- 52 Leon Battista ALBERTI, *A festészetről*, ford. HAJNÓCZI Gábor, Balassi, Budapest, 1997, 41.
- 53 A latin *dato* német toldalékkal képzett többes száma *Daten*, ami 'adatok'-at jelent. – *A ford.*
- 54 Vö. David KAHN, *La guerre des codes secrets*, InterEditions, Paris, 1980. – *A ford.*
- 55 Gaius SUETONIUS TRANQUILLUS, *A caesarok élete*, ford. KIS Ferencné, Európa, Budapest, 1994, I. 56, II. 88.
- 56 Edgar Allan POE, *Csupa x bekezdés*, ford. GÖNCZ Árpád = Edgar Allan POE *Összes művei*, II., Szukits, Szeged, 2000, 268–271. – *A ford.*

- 57 VASARI, *I. m.*, 346.
- 58 Hans Magnus ENZENSBERGER, *Johann Gensfleisch zum Gutenberg (1395–1468)* = UÖ., *Mausoleum*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1975, 9. Nyersfordításban: „Mennyire hasonlít ez az oldal ezernyi másikhoz, / és mennyire nehezemre esik ezen elcsodálkozni!” – *A ford.*
- 59 EDER, *I. m.*, 20 sk.
- 60 Kittler a német „Blatt” szó többjelentésűségét használja ki, mely egyaránt jelenti a növények levelét és a művészi úton előállított 'lapot' vagy 'képet'. – *A ford.*
- 61 EDGERTON, *I. m.*, 261.
- 62 *Uo.*, 266.
- 63 *Uo.*, 271.
- 64 Ernst Theodor Amadeus HOFFMANN, *A g.-i jezsuita templom* = UÖ., *Éjjeli mesék*, ford. SAJÓ Aladár, Franklin, Budapest, 1927, 105.
- 65 Vö. Emil-Heinz SCHMITZ, *Handbuch zur Geschichte der Optik*, I., Weyenborgh, Bonn, 1981, 294.
- 66 Vö. Christian HUYGENS, *Traité de la lumière*, Dunod, Marque, 1992. – *A ford.*
- 67 Vö. SCHMITZ, *I. m.*, 294.
- 68 ZGLINICKI, *I. m.*, 51.
- 69 Athanasii KIRCHERI *Ars Magna Lucis Et Umbrae*, Janssonius à Wæsberge & Weyerstrast, Amsterdam, 1671. – *A ford.*
- 70 ZGLINICKI, *I. m.*, 56.
- 71 Vö. Martin HEIDEGGER, *A világhép korszaka*, ford. PÁLFALUSI Zsolt = *Fenomén és mű*, szerk. BACSÓ Béla, Kijárat, Budapest, 2002, 87–108. – *A ford.*
- 72 ZGLINICKI, *I. m.*, 56 sk.
- 73 LOYOLAI Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyve*, HITTER József fordítását felhasználva ford. BÁLINT József és mások, Szent István Társulat, Budapest, 1986, 55 sk. (Kiemelések az eredetiben.)
- 74 Vö. Ignacio de LOYOLA, *Die Exercitien und aus dem Tagebuch*, Matthes & Seitz, München, 1991, 17. (*Ferdinand Weinhandl über Ignacio de Loyola*)
- 75 LOYOLAI Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyve*, 128. (Kiemelések az eredetiben.)
- 76 KIRCHERI, *I. m.*, idézi Winfried RANKE, *Magia naturalis, physique amusante und aufgeklärte Wissenschaft* = *Laterna magica*, szerk. Detlev HOFFMANN – Almut JUNKER, Frölich & Kaufmann, Berlin, 1982, 17.
- 77 *Uo.*

- 78 HOFFMANN, I. m., 98. A fordítást itt és a következő idézetekben módosítottam. – *A ford.*
- 79 *Uo.*, 99.
- 80 *Uo.*
- 81 *Uo.*, 101 sk.
- 82 A német eredeti a *Blende* szót használja a templom falán levő beugró vagy falmélyedés megnevezésére, amelyet magyarul leginkább a *fülke* szóval lehet visszaadni, ennek viszont nincsenek fotóelméleti konnotációi. – *A ford.*
- 83 HOFFMANN, I. m., 105.
- 84 Andrea POZZO, *Perspectiva Picturum et Architectorum*, I., Komarek, Romæ, 1693. – *A ford.*
- 85 Jacob BURCKHARDT, *Der Cicerone* = *Uő.*, *Werke*, III., Beck-Schwabe, München-Basel, 2001, 256. – *A ford.*
- 86 Jacob BIEDERMANN, *Cenodoxus*, Reclam, Stuttgart, 1965, 163.
- 87 Richard WAGNER, *Parsifal*, ford. LÁNYI Viktor, Genius, Budapest, 1923, 38.
- 88 *Uo.*
- 89 *Uo.*
- 90 Vö. Richard ALEWYN, *Das große Welttheater*, Rowohlt, Hamburg, 1959. – *A ford.*
- 91 Roland BARTHES, *Sur Racine*, Seuil, Paris, 1963, 30 sk.
- 92 Vö. Bertolt BRECHT, *Kleines Organon für das Theater* = *Uő.*, *Werke*, Große kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe, XXIII., Aufbau-Suhrkamp, Frankfurt am Main – Weimar, 1993, 65–97. – *A ford.*
- 93 „Wenn wir in einer schönen Landschaft, mit Anmuth rings umgeben, stehn, / Und, durch die Creatur gerühret, aufmerksamer, als sonst geschehen, / Den Schmuck derselben zu betrachten und eigentlicher einzusehn, / Noch einst vernünft'ge Triebe fühlen; so finden wir, daß unsre Augen / (Durch die Gewohnheit fast verblendet, und gleichsam ungeschickt gemacht) / Der Vorwürf Anzahl, Zierlichkeit, der Farben Harmonie und Pracht, / Indem sie sich zu sehr vertheilen, nicht ordentlich zu sehen taugen. / Es scheint, als ob sich die Gedanken, so wie der Augen Strahl, zerstreuen, / Und daß dies der betrübte Grund, wodurch wir uns der Welt nicht freuen, / Noch GOTT, in seiner Creatur, mit mehrem Eifer, ehren können. / Wir lassen mit dem hellen Licht, in unsre sehende Krystallen / Zu viele Vorwürf auf einmahl, und zwar von allen Seiten, fallen. / Anstatt daß unsere Vernunft, zu einer Einheit sie zu ziehn, / Sie nach einander zu betrachten, sie zu bewun-

dern, sich bemühn, / Und sich daran vergnügen sollte: so springet, recht wie Licht und Blick / Von allen plötzlich rückwehrt springet, auch ebenfalls der Geist zurück. / Ohn' in der Körper Schmuck und Ordnung, wie es doch nöthig, einzubringen, / Ohn' in Lust, Erkenntlichkeit und Dank aus uns herauszubringen. / Der Unlust und des Undanks Quell, den wahren Unglücksbrunnen nun / Zu stopfen, und, nach Menschen-Art zu sehen, etwas doch zu thun, / Und uns zum Sehn geschickt zu machen: raht ich ein Mittel anzuwenden, / Das, wie ich neulich auf dem Felde spazieren ging, von ungefehr, / Bey den Betrachtungen, mir beyfiel, und das, zu brauchen, gar nicht schwer. / [...] / In einem flachen, offenen Felde, in welchem ihr spazieren geht, / Und, durch den Vorwürf Anzahl, nichts, als etwan Feld und Himmel, steht, / Will ich euch, in verschiedener Schönheit, statt einer Landschaft, tausend weisen. / Man darf nur bloß von unsern Händen die eine Hand zusammenfalten, / Und sie vors Auge, in der Form von einer Perspective, halten; / So wird sich, durch die kleine Öffnung, von den dadurch gesehnen Sachen / Ein Theil der allgemeinen Landschaft, zu einer eignen Landschaft machen, / Von welcher, wenn man mahlen könnte, ein' eigne nette Schilderey / Zu zeichnen und zu mahlen wäre. Man darf sie nur ein wenig drehen; / So wird man alsbald eine neue, von ganz verschiedener Schönheit, sehen. / Was nun die Ursach', daß die Schönheit für uns so sehr vervielfacht sey, / Läßt sich ganz eigentlich erklären: Zu viele Vorwürf in die Augen, / Die wir, durch gar zu große Menge, nicht recht zu unterscheiden taugen, / Sind abgehalten, und die Strahlen, die in die spiegelnde Krystallen, Mit den Figuren ihrer Körper, an des Gesichtes Nerven fallen, / Sind nicht nur dadurch deutlicher, daß unser Geist sie schärfer merkt; / Der kleine, durch die hohle Hand, formirte kleine Schatte stärkt, / Durch sanfte Dunkelheit, das Auge, und folglich ist der Geist geschickt, / Mit größrer Achtsamkeit, auf Dinge, die einzeln, schärfer sich zu lenken, / Und die darin vorhandne Schönheit, mit mehrerm Nachdruck zu bedenken. / Zumahlen es unwidersprechlich, und eine feste Wahrheit bleibet, / Das, was der Britten große Newton uns von dem Sinn der Augen schreibt, / Sey vielen Menschen noch verborgen, so wie es vormahls auch gewesen: / Es sey das Sehen eine Kunst, sowohl als Schreiben, oder Lesen. / Wozu wir den Verstand sowohl, als wie zu allen andern Schlüssen / Ja öfters andre Sinnen mehr, um recht zu sehn, gebrauchen müssen.“
Barthold Heinrich BROCKES, *Bewährtes Mittel für die Augen* = *Uő.*,

- Irdisches Vergnügen in Gott*, VII., Lang, Bern, 1970, 660 skk. Idézi BUSCH, I. m., 113 sk., August LANGEN, *Anschauungsformen in der deutschen Dichtung des 18. Jahrhunderts* (Diederichs, Jena, 1934, 28 sk.) munkája nyomán. Saját nyersfordításom. – *A ford.*
- 94 Jonathan SWIFT, *Gulliver utazásai*, ford. SZENTKUTHY Miklós, Európa, Budapest, 1979, 95.
- 95 *Uo.*, 139.
- 96 Hans Robert JAUB, *Nachahmungsprinzip und Wirklichkeitsbegriff in der Theorie des Romans von Diderot bis Stendhal = Nachahmung und Illusion*, szerk. UÓ., Fink, München, 1969², 237.
- 97 Gotthold Ephraim LESSING, *Laokoön*, ford. VAJDA György Mihály = UÓ. *Válogatott esztétikai írásai*, szerk. BALÁZS István, Gondolat, Budapest, 1982, 250.
- 98 Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *A szellem fenomenológiája*, ford. SZEMERE Samu, Akadémiai, Budapest, 1961, 278. – *A ford.*
- 99 Vö. Jean STAROBINSKI, 1789. *Les emblèmes de la raison*, Flammarion, Paris, 1979. – *A ford.*
- 100 Vö. Johann Heinrich LAMBERT, *Neues Organon*, III., Akademie, Berlin, 1910, 1037.
- 101 Vö. Johann Heinrich LAMBERT, *Schriften zur Perspektive*, szerk. Max STECK, Lüttke, Berlin, 1943. – *A ford.*
- 102 Vö. Alan WATT, *3D Computer Graphics*, Addison-Wesley, Harlow et al., 1989, 45 sk.
- 103 Johann Heinrich LAMBERT, *Neues Organon*, II., Akademie, Berlin, 1990, 645.
- 104 *Uo.*, 674. (Kiemelés az eredetiben.)
- 105 *Uo.*, 824.
- 106 *Uo.*, 824 skk.
- 107 *Uo.*, 828 sk.
- 108 Vö. Giacomo CASANOVA *Emlékiratai*, I., ford. SZERB Antal, Atlantisz, Budapest, 2000, 114 skk. – *A ford.*
- 109 A beszélő név jelentése: 'rászedő, megkopasztó'. – *A ford.*
- 110 ZGLINICKI, I. m., 67 sk. Zglinicki Aloys WILSMANN, *Die zersägte Jungfrau – eine Kulturgeschichte der Zauberkunst* (Scherl, Berlin, 1938, 161) című könyvére hivatkozik. – *A ford.*
- 111 ZGLINICKI, I. m., 70.
- 112 Friedrich SCHILLER, *Der Geisterseher = Schillers Werke*, Nationalausgabe, XVI., Böhlau, Weimar, 1954, 60.

- 113 Immanuel KANT, *Az ítélőerő kritikája*, ford. PAPP Zoltán, Ictus, Budapest, 1997, 197.
- 114 SCHILLER, I. m., 137. (Kiemelés az eredetiben.)
- 115 Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai*, III., ford. SZEMERE Samu, Akadémiai, Budapest, 1981², 269. – *A ford.*
- 116 SCHILLER, I. m., 184.
- 117 Vö. Johann Adam BERGK, *Die Kunst, Bücher zu lesen*, Hempel, Jena, 1799.
- 118 Lotte H. EISNER, *The Haunted Screen*, Thames & Hudson, London, 1969. – *A ford.*
- 119 Ernst Theodor Amadeus HOFFMANN, *Az ördög bájtala*, ford. KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, Attraktor-Pallas, Budapest, 1997, 5 sk.
- 120 Sigmund FREUD, *Álomfejtés*, ford. HOLLÓS István, Helikon, Budapest, 1985, 199.
- 121 HEGEL, *A szellem fenomenológiája*, 1961, 414. – *A ford.*
- 122 Vö. VIRILIO, I. m., 43 skk.
- 123 HOFFMANN, I. m., 63.
- 124 *Uo.*, 175.
- 125 PYNCHON, I. m., 461.
- 126 *Uo.*, 397.
- 127 HOFFMANN, I. m., 274.

3. Optikai médiumok

- 128 Thomas PYNCHON, V., Bantam Books, New York, 1964, 331. – *A ford.*
- 129 Vö. Johann Wolfgang GOETHE, *Művészet és kézművesség*, ford. TANDORI Dezső = UÓ., *Irodalmi és művészeti írások*, szerk. PÓK Lajos, Európa, Budapest, 1985, 337-340. – *A ford.*
- 130 Vladimir NABOKOV, *Lolita*, ford. BÉKÉS Pál, Európa, Budapest, 1987, 325. – *A ford.*
- 131 EDER, I. m., 57.
- 132 Johann Wolfgang GOETHE, *Színtan*, ford. RAJNAI László, Corvina, Budapest, 1983, 23. – *A ford.*
- 133 EDER, I. m., 45.
- 134 *Uo.*, 51 sk.
- 135 *Uo.*

- 136 Johann Wolfgang GOETHE, *Geschichte der Farbenlehre* = *Goethes Werke*, Hamburger Ausgabe, XIV., Beck, München, 1976, 109 sk.
- 137 Johann Wilhelm RITTER, *Bemerkungen zu Herschels neueren Untersuchungen über das Licht* = UÓ., *Entdeckungen zur Elektrochemie, Bioelektrochemie und Photochemie*, szerk. Hermann BERG – Klaus RICHTER, Akademische Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1986, 119.
- 138 Uo., 127.
- 139 Vö. Ludwig BOLTZMANN, *Populäre Schriften*, szerk. Engelbert BRODA, Vieweg, Braunschweig–Wiesbaden, 1979.
- 140 Vö. Heinrich BOSSE, *Autorschaft ist Werkherrschaft*, Schoeningh, München–Paderborn–Wien–Zürich, 1981. – *A ford.*
- 141 Paul JAY, *Lumières et images: la photographie*, Chalon-sur-Saône, 1981, 11.
- 142 EDER, *I. m.*, 168.
- 143 Uo., 177.
- 144 Uo., 191.
- 145 Uo., 184–190.
- 146 Uo., 182 sk.
- 147 Uo., 187 skk.
- 148 Uo., 202.
- 149 ZGLINICKI, *I. m.*, 149.
- 150 EDER, *I. m.*, 202.
- 151 Uo., 212.
- 152 Vö. William Henry Fox TALBOT, *A természet irónya*, ford. LÁSZLÓ Ágota – ENYEDI-PREDIGER Éva, Hogyf Editio, Budapest, 1994. – *A ford.*
- 153 RANKE, *I. m.*, 49.
- 154 EDER, *I. m.*, 241.
- 155 Vö. Kluge *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 2002²⁴, de Gruyter, Berlin – New York, 293. – *A ford.*
- 156 Vö. NOVALIS, *Glauben und Liebe* = UÓ., *Schriften*, historisch-kritische Ausgabe, II., szerk. Richard SAMUEL, Kohlhammer, Stuttgart, 1960, 485–503.
- 157 Gustave FLAUBERT, *Érzelmeik iskolája*, ford. GYERGYAI Albert, Magyar Helikon, Budapest, 1964, 62 sk. (Kiemelés az eredetiben.)
- 158 Vö. Heinz BUDDERMEIER, *Panorama – Diorama – Photographie*, Fink, München, 1970, 86.
- 159 McLuhan, *I. m.*, 189 sk.
- 160 Balzacnál valójában panorámáról van szó: „[...] az én körképemben pedig legalább annyi erényes személy látható, mint amennyi kár-

- hozatos.” Balzac előszava az *Emberi színjáték*hoz, ford. RÓNAV György = Honoré de BALZAC, *Emberi színjáték*, I., Magyar Helikon, Budapest, 1962, 1031. – *A ford.*
- 161 Vö. Félix NADAR, *Balzac et le daguerréotype* = UÓ., *Quand j'étais Photographe*, D'aujourd'hui, Paris, 1979, 1–8.
- 162 Edgar Allan POE, *Az ovális portré*, ford. SZÁNTAI Zsolt = POE *Összes művei*, I., 2000, 335–337.
- 163 Vö. Adalbert von CHAMISSO, *Schlemihl Péter*, ford. BÁLINT Lajos = *A német elbeszélés mesterei*, I., szerk. KERESZTURY Dezső, Európa, Budapest, 1957, 83–141. – *A ford.*
- 164 BUSCH, *I. m.*, 316.
- 165 PYNCHON, *I. m.*, 134.
- 166 Vö. Manfred FRANK, *Das individuelle Allgemeine*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1977. – *A ford.*
- 167 Georg BÜCHNER, *Leonce und Lena* = UÓ., *Werke und Briefe*, Münchener Ausgabe, dtv, München, 1988, 193. Az idézett részt, amelyet a müncheni kiadás *Szórványos töredékek a Leonce és Lénához* címmel közöl, a magyar fordítás nem tartalmazza, vö. Georg BÜCHNER, *Leonce és Léna*, ford. THURZÓ Gábor = UÓ., *Danton halála*, Új Magyar Könyvkiadó, 1955, 101–133. – *A ford.*
- 168 BÜCHNER, *Werke und Briefe*, 1988, 383.
- 169 Vö. Carlo GINZBURG, *Spie. Radici di un paradigma indiziario* = *Crisi della ragione*, szerk. Aldo GARGANI, Einaudi, Turin, 1979, 57–106. – *A ford.*
- 170 Edgar Allan POE, *A tömeg embere*, ford. VÉTEK Gábor = POE, *I. m.*, 294–300. – *A ford.*
- 171 Gerhard PLUMPE, *Der tote Blick*, Fink, München, 1990, 193. Plumpe Apollonius von MALTITZ *Photographie und Vergeltung* (Weimar, 1865, 4 sk., 7, 10, 25) című könyvéből idéz. Valószínűleg Friedrich Hermann KLENCKE (1813–1881) publikált ezen az álnéven. – *A ford.*
- 172 EDER, *I. m.*, 302.
- 173 Vö. Klaus KREIMEIER, *Film* = *Kritische Stichwörter zur Medienwissenschaft*, IV., szerk. Werner FAULSTICH, München, 1979, 159.
- 174 Johann Wolfgang GOETHE, *Wilhelm Meister vándorévei avagy a lemondók*, ford. TANDORI Dezső, Európa, Budapest, 1983, 326. Vö. még Johann Wolfgang GOETHE, *Maximák és reflexiók*, ford. GEDŐ Simon, Dekameron, Budapest, 2002, 130. Az utóbbi kiadás az eredeti „zarte Empirie” kifejezést a „tapasztalás” „finom módja”-ként adja vissza. – *A ford.*

- 175 Vö. Jonathan CRARY, *A megfigyelő módszerei*, ford. LUKÁCS Ágnes, Osiris, Budapest, 1999, 84 skk, 160 skk.
- 176 Vö. Kurd LASSWITZ, *Gustav Theodor Fechner*, Frommanns, Stuttgart, 1910³. 177 *Uo.*, 109 sk.
- 178 *Uo.*, 114. Zglinicki Paul F. LIESEGANG *Die Erfindungsgeschichte des Lebensrades* (Kinotechnik, 6., 1924/19., 341 és 20., 367) című munkájára hivatkozik. – *A ford.*
- 179 elidegenítési hatás – *A ford.*
- 180 ZGLINICKI, *I. m.*, 120.
- 181 *Uo.*
- 182 *Uo.*, 133.
- 183 képregény – *A ford.*
- 184 ZGLINICKI, *I. m.*, 133.
- 185 *Uo.*, 175.
- 186 látható beszéd – *A ford.*
- 187 Josef Maria EDER, *Ausführliches Handbuch der Photographie*, II., Knapp, Halle, 1905³, 730.
- 188 Jean-Louis-Ernest Meissonier, *Ses souvenirs – ses entretiens*, szerk. M. O. GÉRARD, Hachette, Paris, 1897, 47.
- 189 *Uo.*, 194.
- 190 *Uo.*, 73.
- 191 Vö. Ronald William CLARK, *Edison*, Societäts-Verlag, Frankfurt am Main, 1981.
- 192 ZGLINICKI, *I. m.*, 170 sk.
- 193 „Éjen Franciaország” és „Szeretem” – *A ford.*
- 194 ZGLINICKI, *I. m.*, 208.
- 195 CLARK, *I. m.*, 169.
- 196 Kittler Richard Wagner fogalmára, a *Gesamkunstwerke* (összművészeti alkotás) játszik rá a *Gesamtmedienwerk* kifejezéssel. – *A ford.*
- 197 Németül: *Kino* – *A ford.*
- 198 ZGLINICKI, *I. m.*, 208.
- 199 Vö. Tzvetan TODOROV, *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*, ford. GELLÉRI Gábor, Napvilág, Budapest, 2002. – *A ford.*
- 200 Hans Magnus ENZENSBERGER, *Jean Eugène Robert-Houdin* = *Uó.*, *Mausoleum*, 1975, 70 skk. – *A ford.*
- 201 ZGLINICKI, *I. m.*, 492.
- 202 Stéphane MALLARMÉ, *Sur le Livre illustré* = *Uó.*, *Œuvres Complètes*, Gallimard, Paris, 1945, 878.

- 203 Stéphane MALLARMÉ, *Sur le beau et L'Utile* = *Uó.*, *Œuvres Complètes*, 1945, 880 sk.
- 204 Edgar MORIN, *La cinéma ou l'homme imaginaire*, Minuit, Paris, 1956, 139. (Kiemelés az eredetiben.)
- 205 RANKE, *I. m.*, 47. Ezt a jelenetet tartalmazza képként az *Illustrierte Zeitung* egyik 1876-os száma.
- 206 *Uo.*, 42.
- 207 Georg Gustav WIESZNER, *Richard Wagner, der Theater-Reformer*, Lechte, Emsdetten, 1951, 115.
- 208 VIRILIO, *I. m.*, 20.
- 209 Hugo MÜNSTERBERG, *The Photoplay*, Arno Press & The New York Times, New York, 1970², 34.
- 210 Vö. LUKÁCS György, *Gondolatok a mozi esztétikájáról* = *Uó.*, *Ifjúkori művek 1902–1918*, Magvető, Budapest, 1977, 594–600. – *A ford.*
- 211 *Das Kinogirl*, *Der Kinematograph*, 3., 1911, 259. Idézi Heide SCHLÜPMANN, *Die Unheimlichkeit des Blicks*, Stroemfeld – Roter Stern, Basel – Frankfurt am Main, 1990, 19 sk.
- 212 Vö. Jean-Paul SARTRE, *A szavak*, ford. JUSTUS Pál, Európa, Budapest, 1964, 113 sk. – *A ford.*
- 213 Gottfried BENN, *Die Reise* = *Uó.*, *Sämtliche Werke*, III/1., 42–49. – *A ford.*
- 214 „Freikörperkultur” = 'nudizmus' – *A ford.*
- 215 ZGLINICKI, *I. m.*, 576.
- 216 Vö. *Kino-Debatte*, szerk. Anton KAES, dtv–Niemeyer, München–Tübingen, 1978. – *A ford.*
- 217 Vö. SCHLÜPMANN, *I. m.*, 247.
- 218 Guido SEEBER, *Filmtechnik*, Halle, 1925, 95.
- 219 Sigmund FREUD, *Das Unheimliche* = *Uó.*, *Gesammelte Werke*, XII., szerk. Anna FREUD és mások, Fischer, Frankfurt am Main, 1999, 262 sk.
- 220 „Oberste Heeresleitung” = 'legfelsőbb katonai vezetés' – *A ford.*
- 221 ZGLINICKI, *I. m.*, 389.
- 222 Bild-und-Film Amt – *A ford.*
- 223 ZGLINICKI, *I. m.*, 394 sk.
- 224 VIRILIO, *I. m.*, 19 skk.
- 225 ZGLINICKI, *I. m.*, 256–266.
- 226 *Uo.*, 390.
- 227 Német Birodalom, Birodalmi Szabadalmi Hivatal, 309108. sz. szabadalmi okirat, 72f osztály, 7 csoport, 1916. július 18.
- 228 ZGLINICKI, *I. m.*, 273.

- 229 VIRILIO, *I. m.*, 23.
 230 McLuhan, *I. m.*, 194.
 231 Erich KUNZEL-RUNTSCHNEIDER, *Franz Freiherr von Uchatius*, Springer, Wien, 1937, 48.
 232 Dziga VERTOV, *Naplójegyzetek = Uő., Cikkek, naplójegyzetek, gondolatok*, ford. VERESS József – MISLEY Pál, Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Budapest, 1973, 244.
 233 Dziga VERTOV, *Kinokuk. Fordulat = Uő., Cikkek, naplójegyzetek, gondolatok*, 1973, 28. Idézi VIRILIO, *I. m.*, 26.
 234 VIRILIO, *I. m.*, 36 sk.
 235 Kurt PINTHUS, *Das Kinobuch*, Arche, Zürich, 1963². – *A ford.*
 236 Ferdinand BRAUN, *Über ein Verfahren zur Demonstration und zum Studium des zeitlichen Verlaufs variabler Ströme = Annalen der Physik und Chemie*, Leipzig, 1936, 552. Idézi Friedrich KURYLO, *Ferdinand Braun*, Moos, München, 1965, 137.
 237 Vö. KREIMEIER, *I. m.*, 160.
 238 Hans VOGT, *Die Erfindung des Lichttonfilms*, Oldenbourg, München, 1964, 7.
 239 *Uo.*, 7.
 240 *Uo.*, 11.
 241 *Uo.*, 16.
 242 *Uo.*, 37.
 243 *Uo.*, 38.
 244 *Uo.*
 245 *Uo.*, 44.
 246 *Uo.*
 247 Vö.: „Mindezen vonatkozásokban a művészet legmagasabbrendű meghatározása szemszögéből nézve, számunkra már a múlté, s azé is ma rad.” Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *Estztikai előadások*, ford. ZOLTAI Dénes, I., Akadémiai, Budapest, 1980, 12. – *A ford.*
 248 ZGLINICKI, *I. m.*, 612.
 249 Ludwig GREVE – Margot PEHLE – Heidi WESTHOFF, *Hätte ich das Kino*, Kösel, München, 1976, 387.
 250 ZGLINICKI, *I. m.*, 607.
 251 Vö. Hartmut BITOMSKY, *Die Röte des Rots von Technicolor*, Luchterhand, Neuwied, 1972. A könyv címe magyarul annyit tesz: „A technicolor vörös színének vöröse”. – *A ford.*
 252 VIRILIO, *I. m.*, 10 sk.

- 253 „Red-Green-Blue”, azaz „vörös-zöld-kék” – *A ford.*
 254 Walter BRUCH, *Kleine Geschichte des deutschen Farbfernsehens*, Haude & Spener, Berlin, 1967, 35.
 255 *Uo.*
 256 EDER, *I. m.*, 943.
 257 Walter BRUCH – Heide RIEDEL, *PAL – das Farbfernsehen*, Deutsches Rundfunk-Museum, Berlin, 1987², 19.
 258 James MONACO, *Film verstehen*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1989, 110.
 259 VIRILIO, *I. m.*, 132; MONACO, *I. m.*, 100.
 260 Vö. Raphael LIESEGANG, *Beiträge zum Problem des elektrischen Fernsehens*, Liesegang's Verlag, Düsseldorf, 1899. – *A ford.*
 261 „Német ötlet” – *A ford.*
 262 Werner RINGS, *Die 5. Wand*, Econ, Düsseldorf–Wien, 1962, 37.
 263 Klaus SIMMERING, *HDTV – High Definition Television*, Brockmeyer, Bochum, 1989, 13 sk.
 264 *Uo.*, 15.
 265 RINGS, *I. m.*, 37.
 266 SIMMERING, *I. m.*, 25.
 267 *Uo.*, 17.
 268 *Berlin Begins Television*, World Radio, 1985. március 29. = Fernseh-Informationen, 1984/1. (utánnnyomás). Idézi SIMMERING, *I. m.*, 12.
 269 Vö. VIRILIO, *I. m.*, 139.
 270 BRUCH, *I. m.*, 53.
 271 Szó szerint: „népautó”, „néprádió” és „E 1-es néptelevízió-egyenvevő-készülék” – *A ford.*
 272 BRUCH, *I. m.*, 71.
 273 A SECAM betűszó a „Séquentiel Couleur à Mémoire” rövidítése, ami magyarul annyit tesz: „késleltetett színszekvencia”. – *A ford.*
 274 BRUCH–RIEDEL, *I. m.*, 63. (Winfried B. Lerg nekrológia Henri de France-ról.)
 275 VIRILIO, *I. m.*, 137.
 276 Albert SPEER, *Hítler bizalmasa voltam*, ford. LISZKAY Zoltán, Zrínyi, Budapest, 1996, 307. – *A ford.*
 277 SIMMERING, *I. m.*, 3. Vö. *Characteristics of Colour Television Systems (CCIR-Report 407-1) = Documents of the XIth Plenary Assembly (1970)*, 5/2., 49–71. – *A ford.*
 278 BRUCH, *I. m.*, 91.

- 279 Nemzeti Televízió Rendszer Bizottság – *A ford.*
 280 Szövetségi Kommunikáció Bizottság – *A ford.*
 281 „Soha nem ugyanaz a szín” – *A ford.*
 282 Hans-Dieter KÜBLER, *Fernsehen = Kritische Stichwörter zur Medienwissenschaft*, 93. A PAL betűszó a „Phase Alternation Line” rövidítése, ami magyarul annyi tesz: „váltakozó fázisú sorok”. – *A ford.*
 283 Vö. Norbert BOLZ, *Am Ende der Gutenberg-Galaxis*, Fink, München, 1993, 164.
 284 nagyfelbontású televíziókészülék – *A ford.*
 285 A *Muse* németül annyit tesz: 'múzsza'. – *A ford.*
 286 SIMMERING, *I. m.*, 76.

4. Számítógép

- 287 Neumann János 1930-tól élt az Amerikai Egyesült Államokban. – *A ford.*
 288 Vö. Vilém FLUSSER, *Az írás*, ford. TILLMANN J. A. – JÓSVAI Lídia, Balassi – BAE Tartóshullám – Intermedia, Budapest, 1997. – *A ford.*
 289 Vö. Wulf R. HALBACH, *Reality Engines = Computer als Medium*, szerk. Norbert BOLZ – Friedrich A. KITTLER – Christoph THOLEN, Fink, München, 1994, 231–244.
 290 PYNCHON, *I. m.*, 760.
 291 Nemzetbiztonsági Hivatal – *A ford.*
 292 Nyersfordításban: „Ezt a hadseregnek énekelem / a gyermekeiteknek / és mindazoknak, akiknek nincsen szükségük rám.” (Leonard Cohen: *Megannyi magányos hős*) – *A ford.*

NÉVMUTATÓ

- Abbe, Ernst 142
 Adorno, Theodor W. 27, 148, 254
 Alberti, Leon Battista 49, 57–62, 82, 96, 134, 256
 Alewyn, Richard 87, 258
 al-Kindi, Abu-Júszuf 45
 Antonioni, Michelangelo 35, 140
 Arago, Dominique François Jean 135, 137–140, 143, 149
 Ardenne, Manfred von 231–233
 Ariosto, Ludovico 110, 113
 Arisztotelész (Aristoteles) 29, 45–47, 54, 89, 92, 95, 98, 155, 256
 Arnheim, Rudolf 32, 60, 147–149, 254
 Augustus (Caius Octavius) 61
 Babbage, Charles 11, 155–156, 182–183, 185
 Babits Mihály 253
 Bachmann, Ingeborg 7, 253
 Bacon, Roger 48, 52, 54, 56
 Bacsó Béla 257
 Bain, Alexander 227–228
 Baird, John Logie 231
 Balázs Béla 186, 218
 Balázs István 260
 Bálint József 257
 Bálint Lajos 263
 Balzac, Honoré de 146–148, 192, 262–263
 Barkhausen, Hans 224
 Bartal Mária 256
 Barthes, Roland 77, 258
 Bassermann, Albert 192
 Battisti, Eugenio 256
 Baudrillard, Jean 28
 Bauer, Felice 197
 Bayer József 254
 Beccaria, Cesare 127
 Békés Pál 261
 Bell, Alexander Graham 171, 228
 Belting, Hans 52, 256
 Benedict, Moritz 25
 Benjamin, Walter 12, 32, 36, 41, 132, 255
 Benn, Gottfried 29, 191, 254, 265
 Berg, Hermann 262
 Bergk, Johann Adam 111, 261
 Bergson, Henri Louis 12, 20
 Bernard, Claude 165
 Bernini, Giovanni Lorenzo 82
 Bertillon, Alphonse 148–149, 153–154, 193
 Biedermann, Jacob 86, 88, 258
 Bischoff, Friedrich 215
 Bitomsky, Hartmut 266
 Blumenberg, Hans 30, 254
 Bolz, Norbert 241, 268
 Boltzmann, Ludwig 130, 262
 Boole, George 141
 Bosse, Heinrich 132, 262
 Braun, Ferdinand 13, 206–207, 230, 266
 Braun, Wernher von 219
 Brautmühl, Anton von 256
 Brecht, Bertolt 89, 93, 160, 258
 Bredekamp, Horst 8, 253
 Brockes, Barthold Heinrich 90, 92–93, 95, 99, 146, 259
 Broda, Engelbert 262
 Bronnen, Arnolt 28, 194, 254

- Bruch, Walter 222, 232, 237, 240, 267
 Brunelleschi, Filippo 49–59, 82, 86, 93, 96, 157, 256
 Bruno, Giordano 72
 Buddermeier, Heinz 262
 Burckhardt, Jacob 85, 258
 Busch, Bernd 52, 55, 62, 254–256, 260, 263
 Busch, Wilhelm 163
 Bush, George 16
 Büchner, Georg 150–152, 263
- Caesar, Caius Julius 61
 Cagliostro, Alessandro 100, 104–105
 Campbell-Swinton, Alan Archibald 230, 233
 Canguilhem, Georges 28
 Casanova, Giacomo Girolamo 100–101, 104–105, 260
 Chamberlain, Houston Steward 185
 Chamisso, Adalbert von 148, 263
 Chappe, Claude 73, 135
 Chevreul, Michel Eugène 223
 Chrétien, Henri 225
 Clark, Ronald William 264
 Cohen, Leonard 251, 268
 Colli, Giorgio 253
 Colt, Samuel 154–155, 164, 169, 172, 182, 187, 198
 Condorcet, Antoine 157
 Coppola, Francis Ford 205
 Corneille, Pierre 88
 Crary, Jonathan 156–157, 264
 Cros, Charles 223
- D'Annunzio, Gabriele 201–202
 Daguerre, Louis Jacques Mandé 117, 126, 133–137, 139–140, 142–143, 145, 149, 161, 164, 169, 175–176, 206
 Dali, Salvador 168
 Dante Alighieri 82, 254
 Dato 60–61
 Degas, Hilarie Germain Edgar 144
 Demeny, Georges 170–171, 174
 Descartes, René 53, 74, 128
 Diderot, Denis 94, 99, 146, 149, 157, 260
 Diederichs, Helmut 254
 Dominis, Antonius de 221
 Doppler, Alfred 161
 Draper, Henry 139, 143, 154
 Du Bois-Reymond, Emil Heinrich 43, 255
 Ducos du Hauron, Louis 222–223, 227
 Dumas, Alexandre 112
 Dürer, Albrecht 54, 58–60, 64, 84, 86, 97, 140, 256
- Eastman, George 141, 143, 173
 Eddington, Arthur Stanley 178
 Eder, Josef Maria 65, 128, 256–257, 261–264, 267
 Edgerton, Samuel Y. 52, 66, 255–257
 Edison, Thomas Alva 13, 23–24, 73, 81, 104, 133, 161–164, 170–176, 178, 183, 185–186, 204–206, 208, 212, 214–215, 223, 225, 232, 240, 264
 Einstein, Albert 23, 34, 67, 179
 Eisenhower, Dwight David 35, 239
 Eisenstein, Elizabeth 63
 Eisner, Lotte H. 112, 261
 Eizenstein, Szergej Mihajlovics 220
 Engl, Joseph 210–212

- Enzensberger, Hans Magnus 63, 177, 257, 264
 Enyedi-Prediger Éva 262
 Erdélyi Ildikó 254
 Euklidész 44, 59, 85, 96–97
 Euler, Leonhard 47, 96–97, 128–129
 Ewers, Hanns Heinz 192–193, 196, 210
 Eyck Hubert és Jan Van 125
 Eytelwein, Johann Albert 85
- Faraday, Michael, 11, 129, 159–160, 182
 Faulstich, Werner 21–22, 254, 263
 Fechner, Gustav Theodor 157–158, 161, 186, 264
 I. Ferenc József 162
 Fiore, Quentin 253
 Flashar, Hellmut 256
 Flaubert, Gustave 145–147, 262
 Flusser, Vilém 246–247, 268
 Ford, Henry 186
 Forest, Lee de 207
 Foucault, Michel 28, 30, 68, 148, 156, 207, 219
 Fourier, Joseph 138
 Fox, William 173, 214
 France, Henri de 235, 240, 267
 Frank, Manfred 150, 263
 Fresnel, Augustin Jean 129, 249
 Freud, Anna 265
 Freud, Sigmund 12, 19–20, 54, 115, 177, 180, 194–195, 253, 261, 265
 II. (Nagy) Frigyes 96, 145
 Füzesséry Éva 254
- Galilei, Galileo 72
 Gambetta, Léon 141
 Garbo, Greta 218
- Gargani, Aldo 263
 Garnier, Charles 181–182, 184, 191, 194
 Gates, Bill 17
 Gay-Lussac, Joseph-Louis 137
 Gedő Simon 263
 Gelléri Gábor 264
 Gérard, M. O. 264
 XV. Gergely pápa 75
 Geßner, Konrad 65
 Gilbreth, Frank 186
 Gilbert, John 218
 Ginzburg, Carlo 152, 263
 Giotto di Bondone 256
 Goebbels, Joseph 120, 219–220, 233
 Goethe, Johann Wolfgang von 44, 70, 86, 118, 124, 126, 130–131, 147, 150, 156–158, 165, 212, 221, 255, 261–263
 Goodwin, Hannibal 143
 Gorbacsov, Mihail Szergejevics 35, 220
 Göncz Árpád 256
 Götz, Karl Otto 241
 Greve, Ludwig 266
 Griffith, David Wark 177, 179, 188, 198–200, 203, 224
 Gryphius, Andreas 87
 Gutenberg, Johann Gensfleisch zum 50, 58, 61–66, 75, 81, 95, 111, 115, 131–134, 141, 221, 257, 268
- Gyergyai Albert 262
- Hadamowsky, Eugen 232
 Hajnóczy Gábor 256
 Halbach, Wulf R. 268
 Harlan, Veit 220
 Harmathné Szilágyi Anna 256

- Harun-al-Rasid (Hárún ar-Rasid) 46
 Hauptmann, Gerhard 193
 Hawks, Howard 203
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 15, 54, 95, 99, 107, 111, 116, 124, 126, 141, 150, 244, 260–261, 266
 Heidegger, Martin 10, 23, 41, 74, 93, 124, 257
 Heilig, Morton L. 248
 Helmholtz, Hermann Ludwig Ferdinand von 172, 186, 222, 227–228
 Hérón 43
 Herr, Michael 195
 Herschel, Friedrich Wilhelm 128–129, 157, 219, 262
 Herschel, John 158
 Hertz, Heinrich Rudolf 128
 Hindenburg, Paul von 196
 Hitler, Adolf 233, 267
 Hitter József 257
 Hoffmann, Detlev 257
 Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus 67, 82–86, 97, 103, 113, 115–120, 123, 147, 180, 189–190, 257–258, 261
 Hollós István 261
 Holmes, Oliver Wendell 33, 138, 254
 Horkheimer, Max 27, 254
 Houdin lásd Robert-Houdin
 Hölderlin, Friedrich 16, 163
 Hughes, Howard 190
 Huygens, Christian 70–71, 95, 128–129, 257
 Hülsmeier, Christian 235–236
 Ingres, Jean Auguste Dominique 138, 144
 Innis, Harold Adam 19, 41
 Irigaray, Luce 43
 Issensee, Hermann 224
 James, Henry 186
 James, William 186
 Janssen, Pierre Jules César 169–170
 Jauß, Hans Robert 260
 Jay, Paul 262
 Joffre, Joseph Jacques Césaire 200
 Jósvai Lídia 268
 Joyce, James 77
 Junker, Almut 257
 Justus Pál 265
 Jünger, Ernst 195–197, 203
 Kaes, Anton 192, 265
 Kafka, Franz 11, 197
 Kahn, David 61, 256
 Kammhuber, Josef 136
 Kant, Immanuel 29, 72, 99, 108, 129, 261
 Kapp, Ernst 19
 Karolus, August 212, 231
 Kemp, Wolfgang 254
 Kennedy, John Fitzgerald 35, 238
 Keresztury Dezső 263
 Kerr, John 229
 Kircher, Athanasius 71–81, 86, 93, 100, 127, 148, 161, 257
 Kis Ferencné 256
 Kittler, Friedrich 268
 Kléncke, Frierich Hermann 263
 Klossowski, Pierre 43, 255
 Kolozsvári Grandpierre Emil 261
 Kreimeier, Klaus 263, 266
 Kroker, Arthur 19, 253
 Kunzel-Runtscheiner, Erich 266
 Kurylo, Friedrich 266
 Kübler, Hans-Dieter 268

- Lacan, Jacques 30–33, 54–55, 82, 127, 254, 256
 Lafayette, Marie Joseph 132
 XI. Lajos 133
 XVI. Lajos 154
 Lajos Fülöp 137, 145
 Lakanal, Joseph 137
 La Marr, Barbara 254
 Lambert, Johann Heinrich 96–99, 138, 156–157, 260
 Lang, Fritz 28, 219
 Langen, August 90, 260
 Lányi Viktor 258
 Lasswitz, Kurd 264
 Lasteyrie-Dusaillant, Philibert 132
 László Ágota 262
 Lautenschläger, Karl 87
 Lautréamont, Comte de 136
 Ledoux, Claude-Nicolas 184
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 53, 70, 155–156, 162
 Lenin, Vlagyimir Iljics 89, 203–204
 Leonardo da Vinci lásd Vinci
 Lerg, Winfried B. 267
 Lessing, Gotthold Ephraim 94, 110, 260
 Lieben, Robert von 207
 Liesegang, Paul F. 264
 Liesegang, Raphael 68, 73, 226, 267
 Linczényi Adorján 253
 Link, Jürgen 147
 Lindau, Paul 192
 L'Isle-Adam, Villiers de 172
 Liszkay Zoltán 267
 Locke, John 95
 Lohenstein, Daniel Casper 87
 Lopez de Recalde lásd Loyolai Szt. Ignác
 Lorenz, Thorsten 12, 23, 254
 Loyolai Szt. Ignác 76–79, 82, 84, 86, 90, 257
 Lubitsch, Ernst 28
 Ludendorff, Erich 196–197, 200
 Luhmann, Niklas 144
 Lukács Ágnes 264
 Lukács György 186, 189, 265
 Lujza királyné 145
 Lumière testvérek (Auguste és Louis) 23, 104, 170, 175–178, 181, 185, 188, 199
 Luther, Martin 75–78, 81, 95
 Mach, Ernst 130–131, 167, 180
 Maltitz, Apollonius von 152, 194, 263
 Mandelbrot, Benoît 14, 32, 248–249
 Mallarmé, Stéphane 180, 264–265
 Malraux, André 215
 Manet, Édouard 48
 Manetti, Antonio di Tuccio 50–51, 55
 Mann, Thomas 130
 Marey, Étienne-Jules 165–167, 169–173, 176, 186, 193, 201, 206
 Marx, Karl 89, 223
 Massolle, Joseph 210–212
 Maxwell, James Clark 128, 222–224
 McLuhan, Marshall 19–25, 41, 62, 80, 140, 146, 201, 219, 225, 232, 242, 247, 253, 262, 266
 Meester, Oskar 199–201, 216, 224
 Meißner, Alexander 207
 Meissonier, Jean Louis Ernest 168–169, 180, 264
 Méliès, Georges 167, 177–179, 188, 193–194, 205, 246
 Mihály Dénes 212, 231
 Miskey Pál 266

- Moltke, Helmuth Karl Bernhard von 141
 Monaco, James 267
 Montinari, Mazzino 253
 Morgenstern, Christian 231
 Móric, Orániai 76
 Morin, Edgar 181, 186, 265
 Morse, Samuel 139, 143, 154, 226
 Muybridge (Muggeridge), Eadweard (Edward) 164, 166–169, 172, 177
 Münsterberg, Hugo 36, 186–189, 193, 212, 218, 265

 Nabokov, Vladimir 125, 194, 261
 Nadar, Gaspard Félix 147, 201, 263
 I. Napóleon, Bonaparte 108, 131–133, 138, 143, 155, 168, 227
 Nero, Lucius Domitius Ahenobarbus 70
 Neumann János (John von Neumann) 246, 249, 268
 Newton, Isaac 44, 53, 92, 95, 128–129, 221, 223, 249, 259
 Niépce, Joseph 117, 126, 133–135, 137, 142, 169
 Nietzsche, Friedrich 8–11, 27, 124, 253–254
 Nipkow, Paul 23, 227–233, 239, 245, 248
 Nixon, Richard 238
 Novalis 116, 144, 188–189, 262
 Nyquist, Harry 244

 Ong, Walter J. 16, 253
 Oresme, Nicole 54, 155
 Ovidius Naso, Publius 43, 112

 Paik, Nam June 241

 Pálfalusi Zsolt 257
 Papp Zoltán 261
 Parrhasiosz 29
 Pascal, Blaise 70, 93
 Pehle, Margot 266
 Pinthus, Kurt 205, 266
 Pissarro, Camille 223
 Pitagorasz 97, 129
 Planck, Max 250
 Plateau, Joseph 161–162, 166, 170
 Platón 12, 25–26, 30, 43, 48, 60, 181
 Plumpe, Gerhard 152–153, 263
 Pók Lajos 261
 Poe, Edgar Allan 62, 147, 152, 256, 263
 Porta, Giambattista della 48
 Porten, Henny 195
 Porter, Edwin 179
 Poulsen, Valdemar 204
 Pozzo, Andrea 85, 258
 Proust, Marcel 188
 Ptolemaiosz, Klaudiosz 158
 Pynchon, Thomas 11, 28, 33, 120, 124, 142, 150, 153, 188, 191, 207, 250, 254, 261, 263, 268

 Racine, Jean 88, 258
 Rajnai László 261
 Ranke, Winfried 80, 257, 262, 265
 Reagan, Ronald 35, 137, 165
 Regiomontanus, Johannes 47, 59–60
 Reinhardt, Max 185
 Renoir, Jean 203
 Reynaud, Emile 163, 167
 Reymond lásd Du Bois-Reymond
 Ricci, Matteo 66
 Richter, Gerhard 144
 Richter, Klaus 262

- Riedel, Heide 267
 Rings, Werner 267
 Ritter, Johann Wilhelm 129–130, 136, 157, 219, 262
 Robert-Houdin, Jean Eugène 177–179, 264
 Robertson, Étienne Gaspard 104–105, 113, 134, 148, 163, 181
 Rónay György 263
 Roosevelt, Franklin Delano 238
 Rotman, Brian 45, 256
 Rozália (Limai Szent Róza) 118–119, 121–122, 190
 Russell, Jane 190

 Sade, Donatien Alphonse François de 219
 Sajó Aladár 257
 Sajó Tamás 256
 Samuel, Richard 262
 Sartre, Jean-Paul 12, 150, 190–191, 212
 Savoyai Jenő (Eugen) 103
 Schall von Bell, Johann Adam 66–67, 76
 Scheele, Carl Wilhelm 129
 Schievelbusch, Wolfgang 168
 Schiller, Friedrich 105, 107–111, 113, 260–261
 Schleiermacher, Friedrich 150
 Schlieffen, Alfred 199–200
 Schlüpmann, Heide 34, 190, 265
 Schmiederer, Ernst 253
 Schmitt, Carl 27, 254
 Schmitz, Emil-Heinz 257
 Schöpf, Christine 253
 Schöffner, Peter 221
 Schröpfer 101–105, 107–109, 134, 148, 163
 Schulz Katalin 256

 Schulze, Heinrich 127–129, 157
 Schuster, Gerhad 254
 Schwarz, Bertold 54
 Scott, Edouard Léon 206, 211
 Seeber, Guido 193–194, 201, 210, 265
 Seibt, Thorsten 210
 Senefelder, Aloys 132, 134, 221
 Seurat, Georges 223
 Shannon, Claude Eastwood 22, 36–37, 39–40, 48, 61, 67, 88, 123, 130, 155–156, 160, 212, 215, 226, 228, 233, 237, 240, 244, 255
 Schott, Kaspar 71, 76, 80
 Schottky, Walter 211
 Shakespeare, William 82
 Shaw, George Bernard 164
 Siemens, Werner von 227
 Signac, Paul 223
 Simmering, Klaus 228, 238, 243, 267–268
 Simon, Gérard 44, 256
 Skladanowsky testvérek (Emil és Max) 175
 Sömmerring, Samuel Thomas 226–227
 Speer, Albert 236, 267
 Stanford, Leland (id.) 165–166, 168–169
 Stanford, Leland (ifj.) 166
 Starobinski, Jean 95, 260
 Steck, Max 260
 Stein, Gertrude 186
 Steiner, Rudolf 25
 Stellmacher, Hermann 153
 Stendhal 163, 260
 Stevenson, Robert Louis 195
 Stevin, Simon 47
 Stocker, Gerfried 253
 Stroheim, Erich von 146

- Suetonius Tarquillus, Gaius 256
 Suger apát 52
 Swift, Jonathan 94, 260
- Szántai Zsolt 263
 Szemere Samu 260–261
 Szent Ignác lásd Loyolai Szt. Ignác
 Szentkuthy Miklós 260
 Szent Rozália lásd Rozália
 Szerb Antal 260
 Szókratész 25
 Szophoklész 103
- Talbot, Willian Henry Fox
 139–142, 163, 262
 Tandori Dezső 261, 263
 Tasso, Torquato 110, 113
 Tatár György 254
 Theweleit, Klaus 196
 Tholen, Christoph 268
 Thorvaldsen, Bertel 152
 Thurzó Gábor 263
 Tillman József (J. A.) 268
 Tintoretto 109
 Todorov, Tzvetan 177, 264
 Toepfer, Carl 163
 Tompa Ferenc 255
 Tsuji, Shigeru 56–57
 Turing, Alan Mathison 21,
 245, 247
- Uchatius, Franz von 143,
 162–163, 167, 202, 266
- Vajda György Mihály 260
 Valéry, Paul 43
 Van Eyck testvérek lásd Eyck
 Vasari, Giorgio 62, 256–257
 Veress József 266
 Vertov, Dziga 203, 266
 Vesalius, Andreas 65
- Vétek Gábor 263
 I. Vilmos 184
 II. Vilmos 196
 Vinci, Leonardo da 7, 45, 48–49,
 52, 54, 56, 253
 Virilio, Paul 33–34, 54, 117–118,
 177, 195, 220, 235, 256, 261,
 265–267
 Vogt, Gisela 213
 Vogt, Hans 210–213, 266
- Wagner, Richard 11, 87, 183–185,
 191, 205, 258, 264–265
 Walgenstein, Thomas 65, 70–71,
 123, 126, 134
 Waller, Fred 247–248
 Warner, Sam 209
 Warner testvérek (Albert, Harry,
 Jack, Sam) 209, 214
 Watson-Watt, Robert 219,
 235–236
 Watt, Alan 260
 Weaver, Warren 255
 Weber, Max 191
 Weber testvérek (Ernst
 Heinrich és Wilhelm Eduard)
 157, 161, 164
 Wedel, Hasso von 225
 Wegener, Paul 192–194
 Weinhandl, Ferdinand 257
 Welles, Orson 131
 Wessely Anna 253
 Westhoff, Heidi 266
 Wieszner, Georg Gustav 265
 Wilsmann, Aloys 102, 260
 Wilson, Thomas Woodrow 187
 Wölfflin, Heinrich 8
 Wundt, Wilhelm Max 186
- Young, Thomas 129,
 221–223, 227

- Zahn, Johann 71
 Zeuxisz 29
 Zglinicki, Friedrich von 42, 75,
 101, 104, 179, 191, 199, 255,
 257, 260, 262, 264–266
 Zola, Émile 165
- Zoltai Dénes 266
 Zworykin, Vladimir Kosma
 231, 233
- Zsukov, Georgij
 Konsztantinovics 197